

Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770–1945, Vol. III, Part 1: *Modernism. The Creation of Nation-States*, Vol. III, Part 2: *Modernism. Representations of National Culture*, red. Ahmet Ersoy, Maciej Górny, Vengelis Kechriotis, Budapest–New York: Central European University Press 2010, ss. 486 (część 1), ss. 392 (część 2).

Wraz z rozszerzeniem Unii Europejskiej w 2004 i 2007 roku wzrosło w Europie znacząco zapotrzebowanie na publikacje komparatystyczne porównujące zbliżone procesy historyczne zachodzące paralelnie w wielu państwach europejskich. Idea projektu przygotowania w tym duchu swoistej antologii tekstów źródłowych, rodzaju readera tożsamości Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej zebrała już w 1999 roku na *Balkan Summer University* w bułgarskim mieście Plovdiv badaczy aż z 14 krajów (Austria, Albania, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Grecja, Węgry, Macedonia, Polska, Rumunia, Serbia, Słowacja oraz Turcja). Autorzy edycji postawili sobie za cel publikację materiałów źródłowych przedstawiających zbliżone dyskursy tożsamości w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej od 1770 roku aż po kres drugiej wojny światowej¹. W centrum zainteresowania znalazły się przy tym m.in. geografia symboliczna, reprezentacje przeszłości, znaczniki narodowe, jak również obraz innych i konstrukcja tożsamości w kontekście religijnym i społeczno-kulturowym.

Na samym początku lektury zastanawia fakt, czy można w uzasadniony sposób wyodrębnić tożsamość tylko tej części Europy, nie biorąc, w wystarczający sposób, pod uwagę licznych związków Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej z Europą Zachodnią. Wydaje się, że tylko porównanie ze sobą dyskursów tożsamości wschodniej i południowej części kontynentu europejskiego z Zachodem dać może całościowy obraz budujący w ten sposób pośrednio to, co można by nazwać tożsamością europejską. Podjęcie tego typu prac wykazać by mogło także liczne obustronne transfery kulturowe na linii Wschód – Zachód. Autorzy recenzowanej edycji źródłowej przekonani są o wyjątkowości i osobliwości historii krajów Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej i nawet jeśli nie można się z nimi zgodzić, to ograniczenie edycji źródłowej do tych rozmiarów wydaje się jak najbardziej uzasadnionym krokiem. Stworzenie jednej publikacji źródłowej dotyczącej dyskursów tożsamości w Europie Zachodniej, Środkowo-Wschodniej i Południowej wydaje się bowiem mało realne. Przy tym nie ulega wątpliwości, że autorzy readera wypełnili recenzowaną pozycję znaczącą lukę. Szczególnie interesujące byłyby jednak dalsze badania nad m.in. tożsamością żydowską czy tożsamością bezpieczeństwa grup etnicznych tej części Europy, które nie zostały uwzględnione w projekcie recenzowanego readera tożsamości w sposób wystarczający.

Podwójny tom trzeci wielotomowej publikacji *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770–1945* poprzedzony został krótkim wstępem odredakcyjnym dotyczącym idei projektu oraz metodologicznym wprowadzeniem pióra Marii Todorovej². W wysoce teore-

¹ Dotychczas ukazały się trzy tomy: *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945). Texts and Commentaries*, t. 1: *Late Enlightenment. Emergence of the Modern „National Idea”*, red. B. Trencsényi, M. Kopeček; t. 2: *National Romanticism. The Formation of National Movements*, red. B. Trencsényi, M. Kopeček; t. 3, cz. 1: *Modernism. The Creation of Nation-States*, red. A. Ersoy, M. Górny, V. Kechriotis; t. 3, cz. 2: *Modernism. Representations of National Culture*, red. A. Ersoy, M. Górny, V. Kechriotis, Budapest–New York 2006–2010. W przygotowaniu jest tom czwarty *Anti-Modernism – Radical Revisions of Collective Identity*, red. D. Mishkova, M. Turda.

² M. Todorova, *Modernism*, [w:] *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945). Texts and Commentaries*, vol. 3, part 1: *Modernism. The Creation of*

tycznym i wirtuozerskim wprowadzeniu Autorka rozróżnia i definiuje nowoczesność, modernizm i modernizację (odpowiednio: *modernity, modernism, modernization*), skupiając się w swoich wywodach jednak głównie na różnych możliwych definicjach modernizacji. Zaledwie kilkakrotnie odnosi się do treści publikowanej antologii, tak że tekst Todorovej z powodzeniem mógłby zostać opublikowany jako samodzielny artykuł. Pojęcie modernizm zostało przyjęte jako tytuł dla obydwu tomów, głównie (jak można wywnioskować z tekstu Todorovej) ze względu na jego mniejszą problematyczność w stosunku do trudno definiowalnych pojęć nowoczesności czy modernizacji, pomimo jego wyraźnych konotacji estetyczno-artystycznych. Dopiero przy bliższej lekturze dostrzec można, że pojęcie modernizm zostało wybrane częściowo dzięki swojej pojemności. Część druga tomu trzeciego dotyczy w dużej mierze modernizmu rozumianego właśnie jako ruch literacki i artystyczny zmierzający do zdefiniowania esencji poszczególnych narodów. Wstęp Marii Todorovej nie tłumaczy jednak samej idei projektu i zmagania jej autorów z różnymi możliwymi metodami pracy. Aby ją zrozumieć, należy sięgnąć do wstępu wspólnego dla wszystkich tomów, znajdującego się w tomie pierwszym³.

Recenzowany podwójny tom składa się łącznie ze 111 tekstów źródłowych (59 w części pierwszej i 52 w części drugiej) podzielonych nie, jak można by przypuszczać, chronologicznie czy według narodowości, ale tematycznie. Wszystkie teksty źródłowe zostały przełożone na angielski i poprzedzone krótkim biogramem autora oraz kontekstualizującym wstępem, przy czym redaktorzy edycji zadbali o to, aby jak największa liczba tekstów dotąd nieprzekładanych znalazła się w edycji. Dzięki wyszczególnieniu grubym drukiem nazwisk autorów we wszystkich wspomnianych tekstach w łatwy sposób można śledzić motywy przewodnie publikacji, jak też, przykładowo, międzynarodowe sieci kontaktów interpersonalnych pomiędzy autorami tekstów źródłowych. Dla przykładu: w tekście *Zagadnienie czeskie* Tomáša G. Mararyka zaznaczone zostały tematyczne odniesienia do Edvarda Beneša czy Františka Palacký'ego. Zazwyczaj, choć nie zawsze, dodana została także informacja o pierwszym miejscu publikacji i jej języku.

Przyjrzymy się bliżej wybranym autorom tekstów źródłowych. Wśród 111 autorów znajdują się także (inaczej niż w tomie pierwszym czy drugim) teksty 5 kobiet: aktorki i pisarki Dragi Djeno-
vić (1840–1871); znanej greckiej działaczki feministycznej Kalliroi Siganou-Parren (1861–1938); polskiej emancypantki Marii Dulebianki (1861–1919); oraz, co bardzo ciekawe, aż dwu autorek z kontekstu tureckiego: piszącej po angielsku utalentowanej pisarki Halide Edib (1882–1964) oraz zwanej czasami adoptowaną córką Atatürka, historyczki Afet İnan (Ayşe Afetinan, 1908–1985).

Niekiedy, szczególnie w przypadku znaczących osobowości, w poszczególnych częściach znaleźć można nawet dwa teksty jednego autora. Tak jest w przypadku Józefa Piłsudskiego (1867–1935), chorwackiego polityka i teoretyka Stjepana Radić'ia (1871–1928) oraz Tomáša G. Masaryka (1850–1937)⁴.

Nation-States, red. A. Ersoy, M. Górný, V. Kechriotis, Budapest–New York 2010, s. 4–22. Zob. klasyczną już dziś pracę Todorovej przełożoną niedawno na polski: *e a d e m, Balkany wyobrażone*, przeł. P. Szymor, M. Budzińska, Wołowiec 2008. Por. M. Todorova, *Imaging the Balkans. Updated Edition*, New York 2009, t. 3, cz. 2 posiada także krótką notę edytorską.

³ Zob. *Inter-texts of Identity*, [w:] *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945). Texts and Commentaries*, vol. 1: *Late Enlightenment. Emergence of the Modern „National Idea”*, red. B. Trencsényi, M. Kopeček, Budapest–New York 2006, s. 1–32.

⁴ Podobnie, w t. 2 i t. 3, cz. 1 znajdują się łącznie trzy teksty (dwa w t. 2 i jeden w t. 3, cz. 1) Františka Palacký'ego (1798–1876) oraz dwa teksty (po jednym w t. 2 i t. 3, cz. 1) poety Hristo Boteva (1848–1876).

Niektórzy autorzy działali jednocześnie w kilku ruchach narodowych bądź quasi-narodowych, jak np. Yusuf Akçura (zwany także Akçuraoğlu Yusuf, 1876–1935), wołżański Tatar, aktywny panturkista działający w Turcji i Rosji⁵ czy też lingwista i nowelista Şemseddin Sami (Sami Fraşhëri, 1850–1904), zaliczany jednocześnie do kręgu osmańskich elit i albańskich nacjonalistów, inspirator powstania nowego alfabetu albańskiego.

Warto zwrócić uwagę na rozdział dotyczący regionalizmów oraz budowania tożsamości przez mniejszości etniczne bądź narody bezpaństwowe (mocniej zaakcentowane w tomie trzecim niż w tomie pierwszym bądź drugim recenzowanej edycji)⁶. Ciekawym reprezentantem tego ostatniego może być choćby Celadet Ali Bedrihan (1893–1951), kurdyjski przywódca i intelektualista, który w swoim tekście *Le Question kurde, ses origines et ses causes* opublikowanym po raz pierwszy w 1930 roku (który skądinąd w recenzowanej edycji został przetłumaczony na angielski z tłumaczenia tureckiego) przedstawia problem kurdyjski na typowym dla tego czasu tle narodo-wo-histerycznym. Zagadnienie transylwańskie zobrazowane zostało dwoma, wzajemnie się uzupełniającymi tekstami: węgierskim, wywodzącego się z etnicznie niemieckiej rodziny Károla Kósa (1883–1977), oraz rumuńskim, zapomnianego federalisty Romula Broiilă (1881–1946). O stosunku bośniackich Muzułmanów do terroru wprowadzonego na Bałkanach w trakcie II wojny światowej przez oddziały ustasze informuje tekst *Rezolucija banjalučkih muslimana* z 12 listopada 1941 roku. Oprócz tego w analizowanym rozdziale znajdują się teksty dotyczące kwestii: armeńskiej, macedońskiej, ukraińskiej oraz Niemców sudeckich. Wszystkie teksty można ze sobą z powodzeniem porównywać i czytać naprzemiennie. Podobnie postępować można z całą publikacją.

Podsumowując dwuczęściowy tom 3 publikacji *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770–1945*, to imponujących rozmiarów publikacja źródłowa, głównie o charakterze popularnym. Ze względu na świetną strukturę i dobrą jakość tłumaczeń nadaje się z powodzeniem do wykorzystania na zajęciach ze studentami różnych kierunków humanistycznych. Krótkie teksty, dobrze opracowane biografie i wstępy kontekstualizujące pomagają studentom w zrozumieniu różnych paralelnych procesów historycznych. Pomyślnie można także łączyć ze sobą teksty z tomów pierwszego, drugiego i trzeciego.

Mariusz Kaczka

⁵ Innym aktywnym w Turcji Tatarem był godny uwagi historyk, uważany za przedstawiciela panturkizmu, prof. Akdes Nimet Kurat (1903–1971), zob. B. Ersanlı, *The Ottoman Empire in the Historiography of the Kemalist Era: a Theory of the Fatal Decline*, [in:] *The Ottomans and The Balkans. A Discussion of Historiography*, red. F. Adanir, S. Faroqhi, Leiden 2002, s. 134.

⁶ Rozdział *Regionalizm, autonomizm and the minority identity – building narratives* w t. 3, cz. 2.